

Dr hab. Jan Stradomski
Instytut Filologii Słowiańskiej
Wydział Filologiczny
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

**Ocena głównego osiągnięcia naukowo-badawczego oraz dorobku
naukowego dr Alicji Zofii Nowak, ubiegającej się o nadanie stopnia doktora
habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie
literaturoznawstwo.**

Centralna Komisja do Spraw Stopni i Tytułów decyzją z dnia 5 czerwca 2018 roku powołała komisję habilitacyjną, której recenzentem jest niżej podpisany, mającą na celu przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego **dr Alicji Zofii Nowak**, wszczętego w dniu 23 marca 2018 roku, w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie literaturoznawstwo.

Działając w oparciu o art. 16 ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.) oraz wytyczne Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 roku w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (Dz. U. 2016 r. poz. 882 i Dz. U. 2016 r. poz. 1311), w niniejszej opinii dokonano oceny głównego zadania badawczego oraz dorobku naukowego kandydata do tytułu doktora habilitowanego, **dr Alicji Zofii Nowak**, z Katedry Ukrainoznawstwa na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Sylwetka naukowa i dydaktyczna Habilitantki

Dr Alicja Zofia Nowak jest absolwentką filologii ukraińskiej (w zakresie literaturoznawstwa ukraińskiego) w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ. Ukończone z wyróżnieniem (1997) jednolite studia magisterskie pozwoliły Kandydatce na odbycie rocznego stażu (1997-1998) w jednostce macierzystej, a następnie zatrudnienie jej tamże na etacie asystenta (1998-2003). Kolejnym ważnym krokiem na drodze pracy naukowej i dydaktycznej p. Alicji Z. Nowak było podjęcie studiów doktoranckich na Wydziale Filologicznym UJ, podczas których przygotowała pod kierunkiem prof. Włodzimierza Mokrego, a następnie obroniła przed komisją Wydziału Filologicznego UJ

rozprawę na temat „Człowiek wobec wieczności w ukraińskim piśmiennictwie żałobnym końca XVI i w XVII wieku” (2005). W międzyczasie (od 2003) dr Alicja Z. Nowak przeniosła się do Katedry Ukrainoznawstwa na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ, gdzie wkrótce uzyskała awans na stanowisko adiunkta z mianowaniem (od 2008). Zmiana afiliacji nie przeszkodziła dr A. Z. Nowak w utrzymaniu kontaktów ze środowiskiem naukowym dawnego Wydziału oraz Instytutu, dając jednocześnie możliwość nawiązanie współpracy ze specjalistami z innych dziedzin w nowym miejscu pracy. Jak wynika z przedłożonych do oceny materiałów, w tym okresie liczne zadania dydaktyczne i naukowe Kandydatka udanie łączyła z udziałem w konferencjach naukowych i projektach badawczych, o czym będzie jeszcze okazja wspomnieć.

Ocena rozprawy habilitacyjnej i dorobku naukowego

Ocena ilościowa

Jako podstawę procedury habilitacyjnej, wynikającej art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.), Habilitantka wskazała autorską monografię pt. *Priesthood in the Teachings for the Clergy. On the History of Religious Reform in the Kievan Metropolitanate throughout the 16th and 17th Centuries*, Krakow 2017, Wydawnictwo „Scriptum”, ss. 426 oraz cykl związanych z nią tematycznie artykułów naukowych (Zał. 2 – Autoreferat; Zał. 3, pkt. I). Przed ukazaniem się drukiem monografię recenzowało dwóch specjalistów: prof. Ihor Isiczenko (Uniwersytet im. W.N. Karazina w Charkowie, Uniwersytet Kijowsko-Mohylańska Akademia w Kijowie) oraz dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT (Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie). Dziewięć wskazanych w Autoreferacie artykułów, stanowiących składową osiągnięcia naukowego, ukazało się również na Ukrainie i w Polsce w recenzowanych periodykach, seriach naukowych i tomach monograficznych.

Publikowany dorobek naukowy dr Alicji Z. Nowak od chwili uzyskania przez nią stopnia naukowego doktora jest znacznie bogatszy. Składa się nań kolejna autorska monografia pt. *Człowiek wobec wieczności. Ukraińskie i białoruskie prawosławne piśmiennictwo żałobne w XVII w.*, Collegium Columbinum, Kraków 2008, która jest rozszerzonym wariantem rozprawy doktorskiej, a także 13 rozdziałów w wieloautorskich tomach monograficznych, 7 artykułów w punktowanych czasopismach z listy B MNiSW oraz 2 artykuły w recenzowanych czasopismach ukraińskich. Dr Alicja Z. Nowak wystąpiła

również dwukrotnie w charakterze redaktora wieloautorskich monografii naukowych (Załącznik 3 pkt. II).

Habilitantka opublikowała swoje prace w języku polskim, ukraińskim i angielskim, a część z nich (6) ukazała się w wydawnictwach zagranicznych.

Opisowa ocena dorobku naukowo-badawczego ze szczególnym uwzględnieniem osiągnięcia naukowego – rozprawy habilitacyjnej:

Główne osiągnięcie naukowe

Przedstawiona do oceny anglojęzyczna monografia, pt. *Priesthood in the Teachings for the Clergy. On the History of Religious Reform in the Kievan Metropolitanate throughout the 16th and 17th Centuries*, dotyczy ważkiego tematu pouczeń skierowanych do prawosławnych i unickich kapłanów na terenach Rzeczypospolitej w związku z procesem odnowy życia cerkiewnego, jaki miał miejsce w okresie od XVI do pocz. XVIII w. Habilitantka zwróciła uwagę, że w wielu opracowaniach naukowych dotyczących zawarcia Unii Brzeskiej (1596) i jej konsekwencji dla sytuacji politycznej i społecznej państwa polsko-litewskiego utrwalony został pogląd, jakoby przedstawiciele Cerkwi ruskiej w XVI w. wykazywali bierność w kwestii reformy organizacyjnej i odnowy życia duchowego, co znów stanowić miało uzasadnienie dla podejmowanych działań unijnych, a wręcz ich rzekomej konieczności. Nowsze badania wskazują jednak, że takie postrzeganie sprawy jest znacznym uproszczeniem, a ruch odnowy w Cerkwi zaczął się niemal równocześnie z działaniami Kościoła rzymskiego (od poł. XVI w., a nawet wcześniej, bo już po synodzie wileńskim 1509 r.) i miał charakter wewnętrzny; zainicjowany został przez samych działaczy cerkiewnych (choć początkowo świeckich) zatroskanych o uleganie przez wiernych prawosławnych prokatolickim i proprotestanckim sympatiom. Impulsem do działań były przede wszystkim (podobnie jak w przypadku rzymskiego katolicyzmu) obawa przed rozprzestrzenianiem się konkurencyjnego wyznania (wyznań) i związane z tym obawy o gwarancje soteriologiczne dla własnych wiernych, a kryzys wywołany zawarciem Unii Brzeskiej jedynie proces ten zintensyfikował i nadał mu programowy charakter.

Rozprawa habilitacyjna ma klasyczną strukturę; składa się ze wstępu (*Introduction*), trzech głównych rozdziałów tematycznych (z licznymi podrozdziałami) i zakończenia w postaci wniosków końcowych (*Conclusions*). Ponadto w pracy znalazło się polskojęzyczne streszczenie, wykaz bibliograficzny źródeł i opracowań, a także indeks osobowy (*Index*).

W części wstępnej (*Introduction*, p. 7-12) Habilitantka nakreśliła tło epoki, a także jasno sformułowała główny temat badawczy, którym zamierza się zająć. Są nim zalecenia kanoniczne, pouczenia oraz egzegezy skierowane do duchowieństwa wschodniego w Rzeczypospolitej, jakie znalazły się w szesnasto-, siedemnasto- i osiemnastowiecznych drukach cerkiewnych (a także, choć w wąskim zakresie, niektórych źródłach rękopiśmiennych). Podniesienie poziomu intelektualnego i duchowego kapłanów miało w zamysle reformatorów skutkować podniesieniem kondycji całej społeczności prawosławnej w Rzeczypospolitej (również, a nawet przede wszystkim, wiernych). Droga do przeprowadzenia procesu reformy była księga drukowana, która w kulturze prawosławnej pojawiła się wówczas stosunkowo niedawno. Niezależnie od nominalnego przeznaczenia (gł. liturgicznego) w wydawnictwach zamieszczano różnego typu pouczenia, skierowane do kapłanów (często dwujęzyczne, z zastosowaniem prostej mowy), wyróżniające się bogatą treścią teologiczną, obrzędową, dyscyplinarną i moralną, a także godnym uwagi nierzadko materiałem ilustracyjnym. W polu zainteresowania badawczego Habilitantki znalazły się też nauki dodatkowe, zamieszczane w ramie wydawniczej druków, mające formę przedmowy, wiersza, listu dedykacyjnego, posłowia. Umieszczenie tego rodzaju materiałów opcjonalnych w obrębie dzieła było sposobem dotarcia z przesłaniem zarówno do kleru, jak i często do świeckiego odbiorcy, szukającego literatury parenetycznej.

W pierwszym rozdziale monografii (*On the Sources of Teachings for Priests*, p. 13-110), dokonano przeglądu najważniejszych dzieł wydanych w metropolii kijowskiej z myślą o reformie duchowieństwa. Autorka przedstawiła księgi zawierające pouczenia dla kapłanów, które wyróżniają się zwykle bogatą treścią teologiczną, obrzędową, dyscyplinarną i moralną, a także ciekawym materiałem ilustracyjnym. W tekstach tych wyjaśniano znaczenie ksiąg i ich przewagę nad rękopisami (standaryzacja rytuału lub prawa oraz usunięcie błędów), dawano kapłanom egzegezy mistagogiczne i sakramentologiczne, jak również praktyczne wskazówki odnoszące się do problematycznych kwestii dotyczących niestandardowych sytuacji w czasie odprawiania mszy świętej, udzielania sakramentów (zwłaszcza spowiedzi i małżeństwa), umieszczano wzorce homiletyczne i katechetyczne, zalecenia odnośnie czystości rytualnej, dyscypliny, kalendarza liturgicznego, nauczycielskiej (kaznodziejskiej) posługi kapłana. Habilitantka zwróciła uwagę na pionierski charakter niektórych z tych edycji, odnalazła ich potencjalne źródła i analogie tekstowe we wcześniejszej tradycji rękopiśmiennej, wskazała na ich praktyczne zastosowanie i świadectwa recepcji.

Rozdział drugi (*On Candidates to the Clerical State*, p. 111-259) poświęcony jest materiałom formacyjnym dla kleru, w których upowszechniano zasady i procedury święceń kapłańskich, wymagania stawiane prezbiterom i biskupom, zasady selekcji do stanu duchownego (kontroli potencjału intelektualnego, moralności, stopnia merytorycznego przygotowania do posługi) oraz przeszkód formalnych zamykających drogę do kapłaństwa. Świadectwa problemów wynikłych ze sprzedawania i kupowania urzędów kościelnych (problem symonii) zachowały się w publikacjach dotyczących zarówno teologii moralnej, jak i w polemice religijnej, która – co oczywiste – często przerysowywała obraz upadku dyscypliny i moralności kleru prawosławnego. W tej części książki Habilitantka zwróciła też uwagę na duże zapotrzebowanie odbiorców na wszelkiego typu dzieła wspomagające pracę kapłana i uczące wzorców osobowych. Podkreśliła dobre zorientowanie środowisk duchownych w nowych wymogach czasu i oczekiwaniach parafian, którzy porównywali swoich duszpasterzy z kapłanami innych wyznań, licząc że podejmą z nimi równorzędną rywalizację na polu debaty teologicznej czy polemik religijnych. W teksty te wpisany był obraz idealnego kapłana jako celebransa, szafarza sakramentów, nauczyciela, duszpasterza, przewodnika wiernych. Znajdował się on, co znamienne, nie tylko w dziełach *stricte* cerkiewnych (np. nomokanonach czy hagiografii), ale także w literaturze okolicznościowej (np. w adresach pochwalnych lub wierszach ku czci mecenasów). W tej części Habilitantka przedstawiła i skomentowała działania reformatorów z obszaru metropolii kijowskiej na rzecz uzdrowienia i aktywizacji cerkiewnych środowisk duchownych. Analizie poddano podstawowe dla odnowy etosu kapłaństwa obszary tematyczne wchodzące w zakres teologii moralnej, pasterskiej i liturgiki.

W rozdziale trzecim monografii (*A Priest's Preparation for the Liturgy*, p. 261-358) poruszone zostały kwestie związane z pracą kapłana jako sługi ołtarza i szafarza najważniejszego chrześcijańskiego sakramentu – Eucharystii. W obrębie tematu podjęto przede wszystkim problem odpowiedniego (tj. duchowego, merytorycznego, dyscyplinarno-organizacyjnego) przygotowania celebransa do Służby Bożej, odwołując się do poczucia odpowiedzialności kapłana za sprawowanie sakramentu (w tym również kary za jego choćby mimowolną profanację) oraz świadomości uprzywilejowania, wynikającego z osobistego uczestnictwa w transcendentnej rzeczywistości Boskiej Liturgii. Zainteresowanie tą problematyką spowodowane było wzrostem znaczenia liturgii w Kościele rzymskokatolickim po Soborze Trydenckim i – w efekcie – uwypukleniem tego problemu w sporach towarzyszących po zawarciu unii w Brześciu oraz jej następstw również w obszarze

sakramentologii. Jak zauważa Autorka, działania ruskich reformatorów wpisują się w szeroki kontekst zmian religijno-kulturowych, jakie miały miejsce w Rzeczypospolitej pod koniec XVI wieku i następnym stuleciu. Dostrzegli oni pilną potrzebę uporządkowania liturgii eucharystycznej, która była wyrazem nie tylko fundamentów wiary i doktryny, ale również jednym z istotnych elementów budujących tożsamość kulturową, ale też polityczną wschodniochrześcijańskiej wspólnoty religijnej. Wzrastające zainteresowanie liturgią w Kościele ruskim i dbałość o uporządkowanie praktyk sakramentalnych odzwierciedlają między innymi wydawnictwa o treści mistagogicznej oraz liczne wypowiedzi na temat wartości i znaczenia ksiąg liturgicznych, zawarte w materiałach paratekstowych ich XVI- i XVII-wiecznych edycji. Te pozycje zawierają instrukcje dotyczące intelektualnej, duchowo-religijnej i moralnej strony gotowości celebransa do liturgii oraz jego wiedzy, a ponadto wypełniają je liczne objaśnienia odnoszące się do wyposażenia cerkwi, ołtarza oraz zestawu szat liturgicznych.

Merytoryczną część rozprawy kończy kilkustronicowe podsumowanie (*Conclusions*, p. 359-364), w którym znalazła się rekapitulacja poruszonych w monografii zagadnień. Habilitantka przypominała o dynamice przemian, jakie zachodziły w kulturze cerkiewnej w XVI i XVII w., o jej początkowo spontanicznym, a później (za czasów metr. Piotra Mohyły i jego następców) już organizowanym charakterze, o wyraźnym postępie ilościowym i jakościowym wydawnictw służących celom odnowicielskim, o działaniach na rzecz wzmocnienia organizacji Kościoła ruskiego, uwolnienia go od nadmiernego uzależnienia od możnowładców i działań na rzecz ograniczenia zachowań destrukcyjnych (symonia, niekompetentne duchowieństwo), a wreszcie szerokiego programu wzmocnienia kondycji intelektualnej i duchowej kapłanów i episkopatu.

Pod względem formalnym książka spełnia wszystkie wymagania stawiane publikacjom naukowym i świadczy o efektywnym opanowaniu przez Autorkę instrumentarium badawczego, materiału źródłowego i literatury przedmiotu. Zaprezentowana analiza źródeł i sformułowane na ich podstawie wnioski są w większości oryginalne, znajdują uzasadnienie w przedstawionych argumentach i stanowią ważki głos w badaniach na temat przebiegu oraz skutków reform cerkiewnych w Rzeczypospolitej w burzliwym pod względem wyznaniowym okresie potrydenckim. Nakreślona przez Kandydatkę dynamika zjawisk, ich elementy składowe, strategie realizacji i przede wszystkim efekty, pozwalają zupełnie inaczej spojrzeć na relacje międzykonfesyjne i międzykulturowe w Rzeczypospolitej, korygując przy tym utrwalone w starszej literaturze powierzchowne i upraszczające opinie na ich temat.

Poruszona w książce problematyka pouczeń do kapłanów, zawartych głównie w dodatkach do druków, pojawia się w literaturze naukowej stosunkowo rzadko, a w Polsce praktycznie nie prowadzono dotychczas całościowych badań na ten temat. Niewątpliwą zaletą rozprawy jest bogaty zestaw materiałów źródłowych i przytoczonych w pracy ekscerptów, w szczególności zaś tych, które dotychczas pozostawały poza obszarem zainteresowania badaczy.

Z recenzenckiego obowiązku należy dodać, że książka posiada pewne niedoskonałości, które żadną miarą nie rzutują na jej ogólną wysoką wartość merytoryczną.

Z punktu widzenia czytelnika książki wydaje się, że mogło by zostać zastosowane nieco inne, niż tylko tematyczno-chronologiczne, kryterium prezentacji omawianych źródeł. W części zasadniczej rozprawy Autorka nie dokonuje wyraźnego rozgraniczenia druków wydawanych w typografiach prawosławnych od edycji unickich, co nie tylko czyni z nich jednorodny proveniencyjnie zbiór, ale też niekiedy utrudnia zrozumienie różnic i „nowości”, jakie się w nich pojawiają. W wielu wypadkach ma to istotne znaczenie, bowiem prawosławne i unickie druki różnią się od siebie w sprawach dyscyplinarno-liturgicznych, a zwłaszcza eklezjalno-teologicznych egzegez i interpretacji, co uwarunkowane jest stopniowym przyjmowaniem przez unitów rozwiązań katolickich i zachodniej wykładni dogmatycznej. Tak więc program reformy kościelnej oparty został o odmienne modele eklezjalne, co sprawia, że nawet te same teksty umieszczane w księgach prawosławnych i unickich nieco się różnią (na co zresztą Autorka sama zwróciła uwagę na s. 30), a jeśli nawet nie, to uzyskiwały inną wykładnię. Zastosowane przez unitów w XVII i XVIII w. strategie w kwestiach dyscyplinarnych oraz formacji kandydatów na kapłanów niewątpliwie przesycane były rozwiązaniami stosowanymi w katolickich seminariach duchownych (s. 235-236). Dodatkowy problem stanowią postaci konwertytów (np. Atanazy Puzyna, Melcjuś Smotrycki, Kasjan Sakowicz itp.), którzy zmieniają – co oczywiste – prezentowane poglądy w zależności od czasu ukazania się ich dzieł. Tak więc rozdzielenie konfesyjne źródeł (lub przynajmniej ich wyraźna identyfikacja pod tym względem) w ramach omawianych zagadnień zdecydowanie ułatwiłoby ich recepcję i uczyniło wnioskowanie bardziej czytelnym.

Kolejną kwestią, na którą chciałbym zwrócić uwagę, jest brak jasno zdefiniowanych kryteriów względem wskazywanych przez Autorkę źródeł rękopiśmiennych. Sama decyzja o sięgnięciu do średniowiecznej tradycji rękopiśmiennej, po to by wskazać źródła niektórych tekstów lub analogie strukturalne w ramach kodeksów (np. nomokanonów), jest ze wszech

miar zasadna, jednak w rozprawie brakuje wyjaśnienia, czy odwołania te dotyczą najstarszej znanej (słowiańskiej) kopii tekstu, z jakiegoś względu unikatowej (np. jedyny odpis lub – jak w przypadku kormczej z Dzikowa – niestandardowa redakcja), czy też zastosowano jakieś inne kryterium. Rękopiśmienny euchologion Slavonicum 15 (*passim*), niewątpliwie ważny zabytek liturgiczny, nie jest jedynym przecież zachowanym rękopisem tego typu, i choć Autorka wielokroć się na niego powołuje, to nie został nawet ujęty w wykazie rękopisów, choć znalazło się tam (nie wiedzieć czemu) dziewiętnastowieczne wydanie *Specimen ecclesiae Ruthenicae* Ignacego Kulczyńskiego.

Pewną niestabilność obserwujemy też niekiedy na płaszczyźnie stosowanej przez Autorkę terminologii. Dla przykładu można podać tzw. małe nomokanony (*small nomocanons*), które miejscami nazywane są po prostu „nomokanonami”, a innym razem znów „małymi nomokanonami”. Wyjaśnienie różnicy formalnej, jaka istnieje pomiędzy tymi księgami, pojawia się dopiero na s. 227, co nie zmienia faktu, że w książce nadal użycie tych terminów jest wymienne, a zatem brak tu konsekwencji. Podobne wątpliwości budzi również synonimicznie potraktowane pojęć *Church Slavonic language* i *Slavonic language* – oba używane w odniesieniu do języka cerkiewnosłowiańskiego (np. s. 229), a przecież angielskie określenie *Slavonic language* semantycznie obejmuje również język polski i ruski, czyli tzw. prostą mowę (żeby pozostać tylko przy tym obszarze językowym).

Nie wypada mi się natomiast zgodzić z opinią Autorki o rzekomej sporadyczności w południowosłowiańskiej tradycji literackiej, adresowanych do spowiadających kapłanów, list/wykazów grzechów, a także ściśle z nimi związanych pytań kierowanych do penitenta w czasie sakramentu. Habilitantka powołuje się tu na bardzo starą literaturę przedmiotu (np. s. 300, przyp. 125-126, s. 342, przyp. 276), podczas gdy temat ten w ostatnich latach został obszernie omówiony w licznych pracach bułgarskich badaczek, Mariany Cibranskiej-Kostowej i Marii Sznitter. Z prac tych wynika, że wykazy hematologiczne były znane w księgach rękopiśmiennych (gł. trebnikach i zbiorach parenetycznych) również na Bałkanach, choć zasób zachowanych z przyczyn historycznych źródeł średniowiecznych w porównaniu ze zbiorami ruskimi/rosyjskimi jest tu znacznie mniejszy. Postulowałbym również większą precyzję względem powoływania się na analogie i aluzje biblijne, aby nie powstało błędne przekonanie, że materiał czerpany na przykład ze słowiańskich palei historycznych i palei komentowanych, pełen treści apokryficznych, jest tożsamy z kanonicznym Starym Testamentem (zob. wątek archanioła Rafaela, s. 318). W kwestii uzupełnień można dodać, że poruszony obszernie w rozprawie wątek sprawowania

transcendentnej niebiańskiej liturgii w świątyni obecny jest już w Latopisie Nestora (relacja posłów ks. Włodzimierza z pobytu w świątyni Hagia Sophia w Konstantynopolu), a o realnym udziale niebios w ziemskiej Eucharystii (a także licznych cudach eucharystycznych) obszernie rozpisywała się polsko-ruska polemika religijna XVII-XVIII w., znana przecież Autorce z cytowanych w rozprawie opracowań. Pewne niedostatki bibliograficzne (jak np. brak słynnej pracy I. Srezniewskiego o księgach kormczych (*Обозрение древних русских списков Кормчей книги*, СОРЯС, т. 65, кн. 2, 1897), czy niedawno wydanego opracowania Ivana Petrova o drukach cyrylickich (*Od inkunabułów do pierwszych gramatyk*, Łódź 2017), są przypadłością niemal każdej książki naukowej, w której badacz musi podjąć arbitralną decyzję o tym, które pozycje uwzględnić w pracy, a które nie. Nie można ich więc uznać za szczególnie obniżające wartość rozprawy, gdyż z powodzeniem kompensuje je inna licznie przywołana przez Habilitantkę literatura przedmiotu.

Niewątpliwie walorami książki są: obfitość przywołanego materiału źródłowego (szerokie spektrum typologiczne ksiąg) i zamieszczonych w rozprawie ekscerptów (często źródeł mało znanych i trudno dostępnych), trafne powiązania tekstologiczne pism i wątków, umiejętne wskazanie zależności treściowych, zarówno w ujęciu synchronii (pisarzy tej samej epoki), jak i diachronii (tradycji późnoantycznej i średniowiecznej), syntetyczne ujęcia zagadnienia i płynące zeń wnioski, z których korzystać mogą zainteresowani epoką i jej problemami badacze różnych specjalności.

Pozostały dorobek naukowy

Uzyskany po doktoracie dorobek naukowy dr Alicji Z. Nowak należy uznać za kwalifikujący w sensie ilościowym i jakościowym do ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Obszar zainteresowań badawczych Habilitantki jest jasno sprecyzowany i od lat koncentruje się wokół polsko-ruskiej (polsko-ukraińskiej) literatury okresu baroku z tendencją do głębszej analizy zagadnień związanych z piśmiennictwem żałobnym i rytuałem funeralnym, a także literatury homiletyczno-hagiograficznej, formacyjnej, parenetycznej i kanonicznej. Materiałem źródłowym, na którym oparła swoje badania dr Alicja Z. Nowak są polskie, ruskie oraz cerkiewnosłowiańskie druki z okresu XVI-XVIII wieku.

Pierwsza problematyka jest zakorzeniona w badaniach prowadzonych przez Habilitantkę jeszcze przy okazji przygotowania doktoratu. Pozyskany wówczas materiał

źródłowy i wynikię w trakcie jego opracowywania zagadnienia niewątpliwie okazały się obszerniejsze niż ramy nakreślonej wcześniej dysertacji, co skłoniło Kandydatkę do poświęcenia im uwagi również po uzyskaniu stopnia doktora. Warto nadmienić, że jej kolejne publikacje nie tylko popularyzowały poczynione wcześniej ustalenia, ale je też twórczo ubogacały o nieopracowywany dotychczas materiał źródłowy, sformułowaną na tym fundamencie problematykę oraz wnioski.

Drugi obszar badawczy, jaki wyłania się z publikacji autorstwa dr Alicji Z. Nowak, ukazuje zainteresowanie Habilitantki nową tematyką, a mianowicie tekstami (a także posiadającymi funkcję pouczającą elementami graficznymi), które przygotowywane były i publikowane z myślą o odnowie duchowo-obrzędowej, dyscyplinarno-organizacyjnej i edukacyjno-intelektualnej ruskiego duchowieństwa prawosławnego i unickiego w okresie od poł. XVI do poł. XVII wieku. Pozostając w szeroko rozumianych granicach epoki baroku, Kandydatka sięgnęła po inny niż dotychczas materiał źródłowy (cerkiewne druki liturgiczne, homiletyczne, hagiograficzne, patrystyczne, parenetyczne, kanoniczne i okazjonalne). Podjęcie badań w tym kierunku otwarło przed Habilitantką perspektywę eksploracji źródeł dotychczas nieco mniej jej znanych, ale wymagało też nabycia nowych kompetencji z dziedziny liturgiki i sakramentologii, teologii moralnej i pastoralnej, prawa kanonicznego itp. Kolejne artykuły świadczą o stopniowym i konsekwentnym zagłębianiu się Habilitantki w nową problematykę oraz budowaniu przez nią coraz lepszego warsztatu naukowego, który pozwolił na przeprowadzenie rzetelnych studiów i formułowanie na tej podstawie oryginalnych wniosków. Badania te niewątpliwie stanowiły solidną merytoryczną podbudowę pod aplikację o grant Narodowego Centrum Nauki, którą Kandydatka uzyskała na lata 2015-2017 (OPUS), a następnie z powodzeniem go zrealizowała. Dzięki środkom NCN możliwe było przeprowadzenia szerszych badań i kwerend w zbiorach ukraińskich oraz przygotowanie edycyjne rozprawy habilitacyjnej w języku angielskim. Strategia upowszechnienia wyników badań w tym właśnie języku niewątpliwie pozwoli na popularyzację książki na forum międzynarodowym i umożliwi skorzystanie ze znajdujących się w niej informacji przez badaczy innych niż slawistyczne dyscyplin naukowych (historyków, socjologów, liturgistów, kanonistów itp.).

Przygotowanie i publikacja rozprawy habilitacyjnej nie osłabiły aktywności badawczej Kandydatki, a wręcz – zdaje się – ją podsyciły, o czym świadczą kolejne artykuły złożone już do druku oraz przygotowywane bieżące wystąpienia konferencyjne.

Współpraca naukowa (krajowa i międzynarodowa)

Habilitationka była jednym z wykonawców zakończonego niedawno prestiżowego grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki na temat *Kultura pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości* (pod kierunkiem prof. Aliny Nowickiej-Jeżowej (UW)). W ramach prac nad opracowaniem jednego z tomów grantowej serii (t. XI), zatytułowanego *Między Wschodem i Zachodem. Prawosławie i unia*, (pod red. Marzanna Kuczyńska, Warszawa 2017), dr A. Z. Nowak opracowała autorski rozdział pt. *Reforma duchowieństwa wschodniego w Rzeczypospolitej w świetle ogólnego programu odnowy Kościoła*.

Aktualnie Habilitationka została włączona (również w charakterze wykonawcy) do zespołu realizującego kolejny projekt NPRH, na temat *Kazania w kulturze polskiej*, gdzie jej rolą jest przygotowanie komentowanego przekładu kazania Cyryla Trankwiliona Stawrowieckiego, jednego z czołowych homiletów ruskich XVII w. Włączenie dr Nowak do tego grantu jest bez wątpienia wyrazem docenienia jej nieprzeciętnych kompetencji naukowych i potwierdzonej dotychczasowymi osiągnięciami rzetelności badawczej.

Habilitationka wykazała się również sporą aktywnością na polu konferencyjnym. W ocenianym okresie wzięła udział w 25 krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych w Polsce i na Ukrainie, gdzie miała możliwość nawiązania kontaktów z czołowymi badaczami dyscypliny. Sama była też współorganizatorką międzynarodowej konferencji naukowej (2010), której owocem jest współredagowany przez nią wieloautorski tom monograficzny. Habilitationka utrzymuje ożywione kontakty naukowe między innymi z pracownikami: Muzeum Historii Sztuki, Narodowej Naukowej Biblioteki im. W. Stefanyka, Muzeum Historycznego i Muzeum Historii Religii; z badaczami z Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki, a szczególnie z Ukraińskiego Katolickiego Uniwersytetu. O kondycji tych relacji najlepiej świadczą komentarze w rozprawie habilitacyjnej, w których Autorka wyraża wdzięczność kolegom z zagranicy za udostępniane jej materiały. Trudno sobie wyobrazić, aby unikatowe, bądź trudno dostępne źródła ze zbiorów prywatnych miały być przekazywane komuś nie posiadającemu opinii dojrzałego i kompetentnego badacza. Inną formą docenienia walorów naukowych dr Nowak ze strony ukraińskiego środowiska naukowego są kierowane pod jej adresem zaproszenia do wygłoszenia referatów i wykładów. Tak więc, w kwestii rozpoznawalności osoby Habilitationki w ukraińskim środowisku naukowym (szczególnie uczelni Lwowa), raczej nie powinno być wątpliwości.

Ocena działalności dydaktycznej, organizacyjnej i popularyzatorskiej

Na tle przedstawionych tu owoców pracy badawczej Habilitantki równie okazałe prezentuje się jej aktywność na polu dydaktyki i popularyzacji nauki (Załącznik 4). W podlegającym ocenie okresie Habilitantka dwukrotnie (lata 2014-2015, 2017) opracowywała dla Katedry Ukrainoznawstwa na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ nowe programy studiów dla studentów pierwszego i drugiego stopnia, przygotowując nie tylko ich podbudowę formalną (rozkład materiału, wykaz przedmiotów i sylabusy), ale również uczestnicząc w ich realizacji praktycznej (poprzez przygotowanie i poprowadzenie wykładów oraz konwersatoriów). Obowiązki dydaktyczne i organizacyjne względem jednostki Kandydatka realizowała również w postaci wielokrotnego recenzowania prac licencjackich i magisterskich, przygotowaniem studentów do wystąpień konferencyjnych, udziału w komisjach rekrutacyjnych oraz jako członek komisji egzaminacyjnych podczas obron prac dyplomowych i jako protokolant publicznych obron doktoratów na WF UJ.

Warto dodać, że działalność organizacyjna dr Nowak nie ograniczała się tylko do jednostki, w której jest zatrudniona; w ramach Wydziału pełniła przez kilka lat funkcję Koordynatora Biura ds. Osób Niepełnosprawnych UJ, a w latach 2013-2016 była aktywnym członkiem Wydziałowej Komisji ds. Promocji UJ. Działalność na rzecz popularyzacji nauki Habilitantka realizowała również przygotowując trzy edycje Festiwalu Nauki UJ w latach 2014-2016. Jej zaangażowanie w tę pracę zostało docenione przez Dziekana Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ i uhonorowane stosownymi listami gratulacyjnymi.

Podsumowanie

Od momentu uzyskania stopnia doktora nauk humanistycznych Habilitantka w znaczny sposób poszerzyła swój dorobek naukowy. Prowadzi własne badania w zakresie literatury i kultury polsko-ruskiej (polsko-ukraińskiej) okresu baroku oraz regularnie publikuje ich wyniki na forum krajowym i zagranicznym. Aktywnie uczestniczy w krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych, jako ich uczestnik z referatami, a także skutecznie podejmuje inicjatywy w zakresie organizacji spotkań konferencyjnych. Kandydatka posiada własne międzynarodowe kontakty naukowe i jest rozpoznawalna szczególnie w środowisku badaczy ukraińskich. Słabszą stroną aktywności naukowej Habilitantki jest brak jej uczestnictwa w organizacjach i towarzystwach naukowych, a także w

radach naukowych czasopism. Jednak jej publikacje świadczą jednoznacznie o dobrej orientacji w materiale źródłowym i literaturze przedmiotu, umiejętnościach przeprowadzenia poprawnej analizy i interpretacji źródeł oraz formułowania i uzasadniania wniosków. Kandydatka posiada duże doświadczenie dydaktyczne i bierze czynny udział w pracach na rzecz popularyzacji nauki oraz funkcjonowania jednostki. Należy podkreślić fakt uzyskania przez Habilitantkę indywidualnego grantu badawczego NCN, którego była kierownikiem i wykonawcą, oraz jej udział w dwóch zespołowych projektach badawczych NPRH o międzynarodowym składzie wykonawców.

Wniosek końcowy

Główne osiągnięcia naukowe Habilitantki oraz całość jej dorobku w okresie po doktoracie świadczy jednoznacznie o jej wysokich kompetencjach, aktywności naukowej oraz oryginalnych wynikach pracy badawczej, które stanowią jej indywidualny wkład w rozwój stanu wiedzy i badań literaturoznawczych oraz kulturoznawczych. Również współpraca krajowa i międzynarodowa, dorobek dydaktyczny, organizacyjny i popularyzatorski dr Alicji Zofii Nowak w mojej opinii świadczą o jej naukowej samodzielności i stanowią merytoryczne wsparcie jej starań o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego.

Podsumowując przedstawioną powyżej ocenę dorobku naukowego, ze szczególnym uwzględnieniem przedłożonej do recenzji rozprawy habilitacyjnej, stwierdzam, że w moim przekonaniu dorobek Habilitantki spełnia kryteria wyznaczone *Ustawą o stopniach naukowych i tytule naukowym...* i stanowi podstawę do nadania dr Alicji Zofii Nowak stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa.

Wnoszę zatem o dopuszczenie dr Alicji Zofii Nowak do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Kraków, 12 października 2018 r.

J. Hradomirski